

Psalmen

Het boek van de Psalmen is een bonte verzameling van lofliederen, klachten, soms met heldere inzichten en pasklare antwoorden, soms met bittere vragen en boze kreten. Kortom, dit boek gaat over relaties. Binnen de Bijbel wordt het gepresenteerd als een passende manier om de Thora door te laten werken in je eigen leven. De Psalmen worden ingeleid via Psalm 1 als een uitwerking van de Thora (iets om dag en nacht te overdenken) en ook de langste Psalm (119) is één groot loflied op de Thora. Hoe je met behulp van de Psalmen kunt leven met de Thora, kun je zien aan Job. Sommige Psalmen zouden zo door Job gebruikt kunnen zijn, zowel in de tijd van voorspoed als in de tijd dat het tegen zat. Sommige Psalmen zijn ook verbonden met bepaalde momenten uit de geschiedenis van Israël, zoals Psalm 137 met het verdriet en de boosheid bij de Babylonische ballingschap.

De Psalmen laten zich ook goed verbinden met emoties en vragen zoals wij die nu kennen. Niet voor niets vinden tegenwoordig veel mensen troost in Psalmen van vertrouwen, zoals Psalm 23 ('De Heer is mijn herder'; over God die bij je is ook als je door het duister gaat) en Psalm 103 (over God die is als een echte vader die je nooit in de steek zal laten). Maar de Psalmen kunnen ook stem geven aan moeilijke vragen die niet eenvoudig te beantwoorden zijn, zoals Psalm 73 (over het kwaad dat goede mensen treft). Soms komen Psalmen niet verder dan de wanhopige klacht, zoals Psalm 88 die lijkt te blijven steken in somberheid. Het enige goede is dan nog dat er in ieder geval nog iemand is om tegen te klagen. Dat is tegelijkertijd ook het mooie van de Psalmen: ze zijn levensecht en ze illustreren heel goed dat de Bijbel het best tot zijn recht komt wanneer hij gelezen wordt door mensen die zich willen laten aanspreken, zich aan het denken durven laten zetten en in beweging durven komen.

Een Psalm ontsluiten

Je zult het misschien niet direct verwachten, maar als het ergens mogelijk is dat je een Bijbeltekst en de leefwereld van de kinderen elkaar wederkerig kunt laten ontsluiten, dan is dat wel bij de Psalmteksten. Zij geven stem aan gevoelens bij bepaalde levenservaringen, zowel in negatieve als positieve zin. Dat ga je het beste begrijpen, wanneer je jezelf inleeft in de emoties die door dichters in de tekst onder woorden zijn gebracht. Aan de andere kant kan het lezen of zingen van de Psalm eigen ervaringen losmaken of verhelderen. Daardoor kun je ook meer zicht krijgen op je eigen gevoelens.

Van de manier waarop de Psalmen in het onderwijs aan bod kunnen komen, geeft Horst Klaus Berg een mooi voorbeeld. Hij doet dat aan de hand van Psalm 22.

Op het eerste gezicht lijkt deze Psalm niet zo geschikt om met kinderen te bespreken. Het is de Psalm die Jezus citeert aan het kruis, wanneer hij uitroept: 'Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?' Het lijkt emotioneel en ook theologisch misschien wat zwaar voor een godsdienstles op de basisschool. Met die gedachte doen we echter de Psalm geen recht. En we gaan dan ook voorbij aan de zinvolle mogelijkheden die deze Psalm biedt om aan te sluiten bij de leefwereld van kinderen, met name als het gaat om de verwerking van verdriet en angst.

In de Psalmen gebeurt in zekere zin hetzelfde als wat we bijvoorbeeld zien in de liedjes van 'Kinderen voor kinderen'. Bepaalde thema's, vragen en hartenkreten zijn zodanig onder woorden gebracht en op muziek gezet dat ze iets oproepen en weergeven dat herkenbaar is voor kinderen. Juist door de dieper gaande levenservaringen gemeenschappelijk te verkennen, voelen kinderen zich serieus genomen in hun kwetsbaarheid en worden dingen ook beter bespreekbaar.

Het is voor een goed begrip van Psalm 22 belangrijk om in te zien dat het in de Psalm niet bij de klacht blijft. We kijken even naar *de structuur*. Aan het slot (vanaf de laatste regel van vers 22) gaat het lied namelijk over in het loven van God, omdat de dichter niet in de ellende is blijven steken. God heeft daadkrachtig geantwoord. Dat slot hangt er niet maar een beetje bij. Het is een wezenlijk onderdeel van het gedicht. Daarvoor moet je goed letten op de opbouw. Het lied bestaat uit drie

delen: een inleiding (vers 2-6), klacht (vers 7-22a) en een lofprijzing (vers 22b-32). Die zijn nauw met elkaar verbonden. In de eerste verzen van de inleiding is sprake van 'ver weg zijn'. Dat komt terug in het tweede deel (zie vers 12 en 20). In de laatste verzen van de inleiding gaat het over het 'loven' (zie vers 4-6) en dat komt weer terug in het laatste deel van de Psalm (zie de verzen 23-24 en 26-27).

Een outline

De thema's die in Psalm 22 aan de orde komen, bieden volgens Horst Klaus Berg genoeg stof voor een complete lessenreeks.

- Hij stelt voor om te beginnen met een les die in algemene termen ingaat op de ervaringen van kinderen met verdriet. Dat kan bijvoorbeeld via ervaringsverhalen, - mits zij toegankelijk zijn voor de leerlingen van de doelgroep.

Je zou daarbij ook gebruik kunnen maken van cd's van 'Kinderen voor kinderen'. Die bieden prachtige aanknopingspunten. Denk bijvoorbeeld maar eens aan: 'Mijn laatste oma' (cd nr. 4), 'Alleen' (cd nr. 5), 'Mama is morgen van mij' (cd nr. 16), 'Mama, waar ben je nou' (cd nr. 19), 'Een beetje uit m'n doen' of 'liefdesverdriet' (cd nr. 24). Dat zal ongetwijfeld reacties oproepen. Het vraagt gezien de gevoeligheid van sommige onderwerpen wel behoedzaamheid. Kinderen mogen niet gedwongen worden hun gevoelens te tonen.

De bescherming van hun eigen integriteit en kwetsbaarheid is belangrijker dan het welslagen van de les waarin dit soort zaken aan de orde worden gesteld.

- In een tweede stap kan een beetje afstand worden genomen door het thema van de angst aan de orde te stellen via diersymbolen. Er worden grote afbeeldingen van dreigende leeuwen, een stier en een groep wilde honden getoond. De vraag is waarom deze dieren angst inboezemen. Kunnen deze dieren ook symbool zijn voor bepaalde ervaringen die een mens in het leven op kan doen? De leeuw kan bijvoorbeeld staan voor datgene wat een mens 'verscheurt', de stier voor datgene waardoor iemand 'vertrapt' wordt en de honden voor wat een mens 'opjaagt'.

Via deze dieren kan een brug worden geslagen naar Psalm 22, omdat deze diersymbolen ook daarin voorkomen als verwijzing naar angst en dreiging. Het eerste deel (tot en met vers 22a) wordt gelezen. Kunnen de kinderen zich een voorstelling maken van de situatie van de dichter? Waarom zou hij (of is het een zij?) God erbij halen?

Als informatie kan in het gesprek iets worden ingebracht over de eigen aard van de Psalmen, zoals hierboven aangeduid. In de Psalmen komen verschillende thema's aan de orde.

De Psalmen zijn in de eerste plaats reacties van gelovige mensen op de woorden van Mozes en van de profeten. Die zeggen dat God zich verbonden heeft met de mensen, dat Hij het beste met hen voor heeft en ook van hen vraagt om te leven zoals Hij dat aangeeft. De Psalmen reageren daarop vanuit heel verschillende situaties. Soms loven mensen God om de prachtige schepping en het geluk in hun leven. Soms komen ze met vragen of boosheid, omdat het niet goed gaat in het leven. Soms belijden mensen voor God dat ze zelf bijdragen aan de narigheid. Het belangrijkste van de Psalmen is dat het om die relatie met God gaat. Het goede van die relatie is dat, ondanks misschien de narigheid, je kunt reageren en je niet alleen blijft met je gevoelens.

- In een volgende stap kan aandacht worden gevraagd voor het feit dat Psalm 22 niet in de angst blijft steken. Er zit een beweging in de Psalm, vanuit de klacht naar de lof, vanuit de ellende naar het feest. Het is goed om aan te geven dat die beweging ook al in het deel over de ellende zat. Door de zorg en de angst uit te spreken blijft de dichter van de Psalm daar niet in steken. Dit kan een aanknopingspunt zijn voor een gesprek met kinderen hoe om te gaan met die negatieve ervaringen en hoe je kunt voorkomen dat mensen alleen maar bij de pakken neer blijven zitten. Als vorm om klachten zichtbaar en bespreekbaar te maken zou je een eigen 'klaagmuur' kunnen bouwen, met stenen waarop een klacht is geschreven. Het maken van zo'n muur kan alleen al heilzaam zijn.

Special: een les over God

We keren nog één keer terug naar Loes. Inmiddels zit zij in het tweede jaar van haar opleiding. Naar aanleiding van een college op de Pabo is zij op het idee gekomen om zelf een mooie les over een van de Psalmen te ontwerpen. Het lijkt haar de moeite waard om samen met de kinderen te zoeken naar

een manier om zinvol over God te praten. Voor haar is het nu wel duidelijk dat je zoiets eigenlijk alleen maar in de 'tweede taal' van beelden kunt doen. De verhalen uit de TeNaCH maken immers duidelijk dat God niet zomaar in woorden te vatten is. Loes wil graag met een Psalmtekst werken. Ze heeft ontdekt dat een tekst uit de Psalmen zich bij uitstek kan lenen om diepere ervaringen bij de kinderen los te maken. Dan is het ook mogelijk om levensbetekenissen te ontsluiten. Wat haar bijzonder aanspreekt, is de gedachte dat Psalmteksten heel rijk zijn aan beelden, ervaringen en emoties, die niet alleen voor volwassenen, maar ook voor kinderen direct herkenbaar zijn. Dat gegeven sluit aan bij recente inzichten ten aanzien van denkwijzen die kinderen eigen zijn. Zij blijken heel sterk *via beelden* te denken en te associëren. Na een verkenning van een aantal beeldrijke Psalmen die haar leerlingen zouden kunnen aanspreken, komt Loes tot haar besluit: het wordt de lofpsalm 113. Daarin gaat het op een heel bijzondere manier om wie God is, en hoe hij zich laat kennen.

Dank zij de kennismaking met het model Elementariseren, heeft Loes ontdekt dat je om te beginnen naar *de structuur* van een tekst moet kijken. Dat komt haar nu goed van pas.

Bij de bestudering van de opbouw van Psalm 113 in de Nieuwe Bijbelvertaling valt het haar op dat de tekst uit *drie keer drie verzen* bestaat. De eerste drie bevatten een eindeloos mooi loflied op God. Het eindeloze zit in de verwijzing naar de eeuwigheid en de ruimte tussen het Oosten en het Westen. Dan volgt het tweede gedeelte. Daar wordt iets fascinerends over God gezegd. Hij is boven de hemelen, - en nog hoger zelfs. Hij stijgt boven alles uit. En hij kijkt tegelijk naar beneden in de hemel en op de aarde. En in het derde deel van de Psalm wordt de beweging naar beneden voortgezet: God ontfermt zich over mensen die in de ellende zitten. Daarbij keert Hij de volgorde om: wie laag staat, krijgt een hoge plaats. En de allerlaagste in de samenleving van toen, de vrouw die werd afgeschreven omdat zij geen kinderen kon krijgen, wordt een vrolijke moeder van kinderen.

Omdat zij met de kinderen van haar groep over God wil praten, leest Loes het vijfde vers een paar keer heel langzaam door. Die regel spreekt haar sterk aan. Dan dringt het opeens in een flits tot haar door dat de psalmdichter *het geheim van God* onder woorden probeert te brengen. Hij doet dat op een *paradoxaal manier*. God is aan de ene kant hoger dan je kunt denken en aan de andere kant kom je hem helemaal in de diepte van het menselijke bestaan tegen. God steekt zijn handen uit naar mensen die geen hoop meer hebben en zich aan de zelfkant van het leven bevinden.

Zo is God dus. Daarom is Hij niet te vergelijken met wie dan ook! Deze nieuwe gedachte is zo verassend voor Loes, dat zij haar spullen aan de kant legt. Ze vindt dat ze hierover eerst maar eens goed moet nadenken.

De volgende dag gaat Loes verder met haar lesvoorbereiding. Ze heeft intussen wel bedacht dat ze ter afsluiting met de leerlingen het lied wil zingen van de laatsten die de eersten worden (Lied 482 Liedboek voor de Kerken). De melodie speelt telkens door haar hoofd.

Zien met je oren

Aan het begin van de les zegt Loes dat zij *een heel mooi lied* gaat voorlezen: 'Als je heel goed naar de woorden luistert, zie je telkens nieuwe plaatjes. Je moet dus eigenlijk kijken en zien met je oren. En dat kun je het beste met je ogen dicht. Dat willen de leerlingen van groep zes wel eens proberen! Dat is spannend; zoiets hebben ze nooit eerder gedaan.'

Loes leest de 9 verzen van Psalm 113 heel langzaam voor. Na het derde -, zesde -, en negende vers pauzeert ze even. Tenslotte vraagt ze wie woorden heeft gehoord die je kunt tekenen. Sommige leerlingen denken nog na, anderen steken een vinger op.

Dan krijgen alle leerlingen de tekst op papier, om hem zelf nog eens goed door te lezen. Met daarbij een blanco A4, dat de leerlingen in de breedte door midden mogen vouwen. En dan volgt de opdracht: 'Teken op de bovenste helft van je papier *de bovenste regels* van de Psalm en onder de vouw *de onderste regels*.'

Dat levert na verloop van tijd heel verschillende resultaten op. De leerlingen zijn nieuwsgierig naar wat de anderen hebben getekend. Het zijn: zonnen, manen, sterren, een grote werelddbol, een klok, een paleis, een troon, een kroon, wapperende vlaggen. Dat levert veel gespreksstof op; iedereen

heeft wel een eigen verhaal. Het valt Loes op dat niemand God heeft afgebeeld als een oude man met een lange baard. Maar wel als een vriendelijk gezicht, of, - meer symbolisch, als een vage gestalte, of een stralende figuur, of als een stralend licht.

Het meest verrast werd Loes door Jonathan. Toen hij bezig was, besloot hij op een bepaald moment, - boven zijn papier uit, op zijn tafel te tekenen. Op de ongeruste vraag van Loes wat hij aan het doen was, antwoordde hij: 'Ik ben God aan het tekenen. Maar hij past niet op het papier.' Loes: 'Had je dan niet wat lager kunnen beginnen?'

Jonathan: 'Nee, juf, ik bedoel dat ik hem eigenlijk niet kan tekenen. Het is net als in de Psalm: God is heel hoog. Hij woont boven de hemel.'

De tekening van Jonathan levert een heel mooi begin op voor een kringgesprek met de groep. De kinderen komen met allerlei gedachten over de tijd en de ruimte. Het is eigenlijk heel bijzonder dat God juist beschreven wordt als iemand die tijd en ruimte te boven gaat. Daar kun je met je verstand niet bij. God is veel groter dan je jezelf kunt voorstellen... Voor de leerlingen is dat een heel nieuwe gedachte, waaraan zij duidelijk moeten wennen.

Bij de verzen 6-9 hebben de kinderen onder andere gebukte figuren, een ingestort huis, een boom met kale takken, en een huilende vrouw getekend. Loes vertelt dat een vrouw die vroeger geen kinderen kon krijgen, domweg echt helemaal niet meetelde en gewoon aan de kant werd gezet. Daar schrikken de kinderen van. Dat is heel erg! Nu snappen ze opeens waarom die vrouw in het onderste vers wordt genoemd. En dan gaat Loes door op wat in de laatste verzen over God wordt gezegd. Een van de leerlingen merkt op: 'Juf, het lijkt net het kerstverhaal met de Engelen in de mooie Hemel en Jezus in de vieze stal.' Er zijn meer leerlingen die spontaan een verhaal uit de Bijbel noemen dat volgens hen op Psalm 113 lijkt.

Bij wijze van afronding van het kringgesprek vraagt Loes de leerlingen om nog eens goed naar *de bovenkant* en *de onderkant* van hun eigen tekening te kijken. Dan leest zij de negen verzen opnieuw heel langzaam voor. Dan stelt ze de vraag: 'Vroeger, heel lang geleden heeft iemand deze regels opgeschreven.... Wat voor iemand zou dat misschien geweest kunnen zijn? Stel je eens voor dat *jij* die iemand zou zijn..., waarom zou je dan zoiets op papier zetten? En hoe kom je daar dan bij? Heb je dan misschien een heel aparte ervaring gehad, of iets nieuws ontdekt? Is er misschien iets bijzonders met je gebeurd?'

Na deze vragen waarover de leerlingen zichtbaar moeten nadenken, deelt Loes een werkblad uit, met daarop een bladvullende denkwolk. Daaronder is een heel klein figuurtje getekend, met een velletje papier en een pen in de hand. De leerlingen gaan aan de slag, sommigen direct, anderen blijven wat langer nadenken. Het wordt zo stil, dat je alleen de schrijvende pennen hoort. Op dat moment zijn de leerlingen zelf de dichters van Psalm 113

Evaluatief

Het commentaar van Loes na afloop van deze les: 'Ik weet niet hoe het kwam, maar het was echt een prachtige les. Ik had me waanzinnig goed voorbereid met het model Elementariseren, maar het is altijd afwachten hoe het in de praktijk uitpakt. Dat is onvoorspelbaar. Zelf had ik ook een tekening bij de Psalm gemaakt. En de kinderen waren heel nieuwsgierig om te zien wat ik ervan had gemaakt. Het is voor hen blijkbaar heel belangrijk om te horen welke ideeën de juf zelf over God heeft. Ik had me daar helemaal niet op voorbereid, maar ik merkte dat het me heel diep raakte. Mijn mentor had dat in de gaten en gaf me na afloop een schouderklopje. Het klinkt misschien emotioneel, maar dat had ik op dat moment echt nodig. Na deze ervaring met Psalm 113 kijk ik in ieder geval heel anders tegen godsdienstlessen aan. Je moet er zelf helemaal voor gaan!'